

Gemeentelijk gezondheidsbeleid 2013-2016

Gemeente Ooststellingwerf,
Afdeling Samenleving,
December 2013
Vastgesteld 17 december 2013

Samenvatting

1. Inleiding

1.1. Wettelijk en landelijk kader

1.2. GGD-Fryslân

1.3. Gemeentelijke beleidskaders

2. Gemeentelijk Gezondheidsbeleid 2013-2016

2.1. Alcohol en drugs

2.2. Overgewicht

2.3. Eenzaamheid

2.4. Effecten demografische ontwikkeling

2.5. Accenten

3. Uitgangswerking speerpunten 2013-2016

3.1. Alcohol en drugs

3.2. Overgewicht

3.3. Eenzaamheid

3.4. Effecten demografische ontwikkeling

4. Achterliggende stukken

5. Literatuur

Samenvatting

In de raadsvergadering van 17 september 2013 heeft u de evaluatie van de nota Gezondheidsbeleid 2008-2012 vastgesteld. In de nota Gezondheidsbeleid 2013-2016 worden voor deze periode, mede aan de hand van de opmerkingen in deze raadsvergadering, de volgende speerpunten voorgesteld.

- Overgewicht
- Alcohol en drugs
- Eenzaamheid
- Effecten van de demografische ontwikkeling

De eerste drie speerpunten zijn een voortzetting van het gemeentelijke gezondheidsbeleid van de periode 2008-2012. Deze drie speerpunten vereisen, omdat zij een beïnvloeding van leefstijl met zich mee brengen, een langere periode van gemeentelijke inzet. In de nota worden de gegevens van het Gezondheidsonderzoek jeugd 2012 en de Gezondheidsmonitor 2012 van de GGD-Fryslân als uitgangspunt gehanteerd.

Ten aanzien van het speerpunt Alcohol en drugs moet opgemerkt worden dat de jeugd van Ooststellingwerf meer cannabis gebruikt dan het Fries gemiddelde. Wat het alcoholgebruik betreft hebben de cijfers van de Ooststellingwerfse jeugd geen afwijking van betekenis met die voor Fryslân als geheel. Een verantwoord gebruik wordt door de gemeente nagestreefd.

Uit het oogpunt van preventie en het aspect van leefstijlverandering zal de jeugd een aandachtspunt van het gemeentelijk beleid blijven.

Gezien de “ontgroening en vergrijzing” zullen de specifieke problemen van een grotere oudere bevolkingsgroep in de toekomst de aandacht vragen. Daar komt bij dat de huidige ontwikkeling van het ‘scheiden van wonen en zorg’ er toe leidt dat er een kwetsbare en nog thuiswonende bevolkingsgroep kan ontstaan.

Zowel de gemeente als de inwoners van Ooststellingwerf kunnen met de problematiek van deze groep te maken krijgen. Het is verstandig daar nu al op in te spelen. Daarom zal nu al met de her- en erkenning van deze bevolkingsgroep een begin gemaakt worden.

Deze speerpunten worden op integrale wijze benaderd. Zij zijn onderdeel van een gewenste leefstijl die door vele factoren beïnvloed wordt. Het is niet mogelijk deze aspecten op een niet-integrale wijze te aan te pakken.

1. Inleiding

De gemeente Ooststellingwerf dient het beleid betreffende het gemeentelijk Gezondheidsbeleid voor de periode 2013-2016 vast te stellen.

1.1. Wettelijk en landelijk kader

Het wettelijke kader voor deze nota is de Wet Publieke Gezondheid. Hierin worden de voorschriften gegeven waaraan het gemeentelijk gezondheidsbeleid moet voldoen. Een van de richtlijnen is dat het gemeentelijk gezondheidsbeleid moet aansluiten bij het landelijk beleid zoals vastgelegd in de nota Gezondheid Dichtbij, 2011.

De Wet Publieke Gezondheid maakt de gemeenten verantwoordelijk voor:

- Gezondheidsbescherming: maatregelen die, zonder rechtstreekse betrokkenheid van de burgers, systematisch en routinematig worden genomen.
- Ziektepreventie: maatregelen specifiek gericht op het voorkomen van bepaalde gezondheidsproblemen.
- Gezondheidsbevordering: maatregelen die gericht zijn op de fysieke en maatschappelijke omgeving en de leefwijzen van individuen en groepen.

In de nota Gezondheid Dichtbij van het ministerie van VWS worden de volgende gezondheidsspeerpunten in het rijksbeleid aangegeven.

- Overgewicht
- Diabetes
- Depressie
- Roken en schadelijk alcohol gebruik

Er is landelijk voor gekozen om het bewegen, het sporten en het spelen te stimuleren om de hierboven genoemde speerpunten op een integrale wijze te kunnen aanpakken. Het landelijke beleid legt hierbij de volgende accenten:

- de jeugd: omdat een gezonde leefstijl een langere tijd van inbedding vergt;
- integraliteit: het integreren van de activiteiten op de verschillende beleidsterreinen is een voorwaarde om de bovengenoemde speerpunten aan te kunnen pakken;
- het stimuleren van de samenwerking tussen de verschillende betrokken organisaties.

1.2. GGD-Fryslân

De GGD-Fryslân, onderdeel van de Veiligheidsregio Fryslân, voert een deel van het gemeentelijk gezondheidsbeleid uit. In haar nota Ruimte voor Gezondheid; Concept derde Friese nota gemeentelijk gezondheidsbeleid/deelplan GGD 2013 – 2016; heeft de GGD-Fryslân haar beleid voor de komende jaren vastgelegd.

De wettelijke taken, waartoe de gemeente verplicht is, worden door de GGD-Fryslân in de vorm van een gemeenschappelijke regeling voor de gemeente Ooststellingwerf uitgevoerd. Met de instemming daarmee vormt het beleid van de GGD-Fryslân het kader van het gemeentelijke gezondheidsbeleid.

De GGD-Fryslân sluit aan bij de landelijke speerpunten als roken en alcohol, overgewicht, eenzaamheid en depressie; in feite wil zij een gezonde leefstijl bevorderen. Om deze punten effectief te kunnen bestrijden is ook volgens haar een integrale en samenhangende aanpak van deze onderwerpen nodig.

Zij gaat daarbij uit dat men zelf beslist over de leefstijl die men hanteert. De accenten voor de methode van werken legt zij bij integraliteit en het wijk- en buurtgericht werken.

1.3. Gemeentelijke beleidskaders

Naast de boven beschreven kaders kan de gemeente haar eigen beleid vaststellen in haar gezondheidsbeleid. In de praktijk zullen deze het terrein van de gezondheidsbevordering betreffen.

Wij gaan verder met het investeren in de veranderingen van leefstijl. Dit door de voortzetting van de onderstaande speerpunten, aangevuld met het voorbereiden met de effecten die demografische ontwikkelingen op het gezondheidsbeleid kunnen hebben.

1. Alcohol en drugs
2. Overgewicht
3. Eenzaamheid
4. Effecten demografische ontwikkelingen

De eerste drie speerpunten zijn een voortzetting van het gemeentelijke beleid dat tijdens de eerdere Gezondheidsnota 2008-2012 is ingezet. Deze speerpunten hebben te maken met een leefstijl verandering, een verandering die niet in slechts één periode van vier jaar verwezenlijkt zal kunnen worden. Er zal langdurig aandacht aan de speerpunten: overgewicht, alcohol en drugs en eenzaamheid moeten worden besteed.

Bij deze drie speerpunten is, mede op aandringen vanuit de raad, toegevoegd het inspelen op de effecten van de veranderingen die de bevolkingsopbouw van Ooststellingwerf in de komende decennia verwacht wordt door te maken, ofwel de “vergrijzing en ontgroening”.

De gemeente Ooststellingwerf zal in de jaren tot 2030 rekening moeten houden met een dalende bevolking. In de periode 2010-2020 zal naar verwachting de bevolking met 2,9% dalen; voor de daaropvolgende periode 2020-2030 zal dat 3,3% zijn. Samen met minder geboorten zal dit leiden tot een bevolkingsopbouw waarbij de ouderen een groter deel van onze inwoners zullen uitmaken.

Om de effecten hiervan goed te kunnen opvangen zal nu al met deze ontwikkelingen rekening gehouden worden: deze bevolkingsgroep vereist een op haar toegesneden benadering.

Naast deze ontwikkeling zijn die dat er meer een beroep wordt gedaan op de zelfredzaamheid van de burgers, de eigen inzet van onze inwoners en die van de scheiding van wonen en zorg.

Dit leidt ertoe de effecten van deze demografische ontwikkeling, met haar eigen gezondheidsproblematiek, de komende jaren als speerpunt van het gemeentelijke gezondheidsbeleid te nemen.

2. Gemeentelijk Gezondheidsbeleid 2013-2016: ambities

Het beoogde effect is de bevordering van de gezondheid van de inwoners van Ooststellingwerf. De eigen verantwoordelijkheid en de eigen keuzen blijven een uitgangspunt van het gemeentelijke beleid. Meer concreet betreft het de effecten die de gemeente wenst te bereiken voor de speerpunten overgewicht, alcohol en drugs, eenzaamheid en de effecten van de demografische ontwikkelingen.

Bij het opstellen van de evaluatie van het gemeentelijk gezondheidsbeleid 2008-2012 waren de voorlopige cijfers van de Gezondheidsmonitor 2012 beschikbaar. Bij de bespreking van de genoemde speerpunten zijn de definitieve gegevens hieronder verwerkt.

Ten aanzien van het overgewicht, de alcohol en drugs en de eenzaamheid, zijn er al een groot aantal activiteiten opgestart. Deze zullen in de komende periode gecontinueerd worden.

Voor wat betreft van de effecten van de demografische ontwikkelingen zullen de activiteiten in eerste instantie in de voorlichtende en in de trainingsfeer zijn. Hier is van belang dat de gemeente, de

instellingen en onze inwoners zich realiseren wat deze demografische veranderingen met zich mee (kunnen) brengen.

2.1. Alcohol en drugs

Het gebruik van alcohol door de jeugd van Ooststellingwerf ligt op het Friese gemiddelde. Er zijn geen significante afwijkingen in de cijfers. Het drugsgebruik bij de jeugd geeft eenzelfde beeld, maar er wordt in Ooststellingwerf veel meer door de jeugd geëxperimenteerd: 'Ooit cannabis gebruikt': 26% voor Ooststellingwerf, voor Fryslân is dat 16%. (GGD Fryslân, *Gezond opgroeien in Ooststellingwerf, 2012*; GO jeugd 2012)

De gemeente Ooststellingwerf heeft de volgende doelstellingen voor het streven naar verantwoord gebruik binnen deze doelgroep:

- jongeren en (jong) volwassenen moeten op een verantwoorde manier met alcohol en drugs omgaan;
- 75% van de jongeren van 12 – 16 jaar wordt bereikt met voorlichting over alcohol en drugs;
- de voorlichting richt zich op de jongeren zelf en hun ouders.

- Dit houdt het streven in dat kinderen in Ooststellingwerf geen alcohol drinken voor hun 18^e. jaar. Wij sluiten aan bij het projectplan Fries jeugd en alcoholbeleid.
- Het alcohol gebruik bij 13-18 jarigen (5 of meer drankjes per gelegenheid gedronken in de afgelopen vier weken) is voor Ooststellingwerf nu 36%. Dit wordt teruggebracht naar het lagere Friese gemiddelde van 32% (GGD Fryslân, *Gezond opgroeien in Ooststellingwerf, 2012*; GO jeugd 2012)

- Het aantal 13-18 jarigen dat dagelijks rookt is in Ooststellingwerf 4%; voor Fryslân is dat 11% (GO Jeugd 2012). Dit willen we handhaven op hetzelfde peil.

- Wat betreft soft- en harddrugs gebruik willen we de frequentie van het drugsgebruik naar beneden brengen. Nu is het cijfer voor Ooststellingwerf 11% (Cannabis gebruikt in afgelopen 4 weken; 13-18 jarigen); terwijl het Friese cijfer 8% is. Het streven is het percentage voor Ooststellingwerf naar het Fries gemiddelde te brengen (GO Jeugd 2012).

2.2. Overgewicht

In de Evaluatienota 2008-2012 wordt gesteld dat wat betreft het bestrijden van het overgewicht de doelstelling voor de groep ouderen van 19-64 jaar: de daling naar het Friese gemiddelde nog niet gehaald is.

Bij de jongeren tot 19 jaar is het percentage personen met overgewicht nog steeds beneden het Friese cijfer. Het streven hier is om minstens op hetzelfde niveau te blijven.

De gemeente Ooststellingwerf heeft de volgende doelstellingen voor de aanpak van overgewicht:

- het percentage senioren (65+) met overgewicht moet gelijk blijven of nog lager worden (GGD Fryslân; Gezondheidsmonitor 2012: Ooststellingwerf: 55%; Fryslân 58%.);
- voor de leeftijdsgroep 19 tot 65 jarigen streven wij naar een daling van het percentage mensen met overgewicht: Ooststellingwerf is het aantal in 2012 49%; voor Fryslân als geheel is dat 45% (Gezondheidsmonitor 2012);
- het percentage schoolgaande kinderen (13-18 jaar) met overgewicht moet in Ooststellingwerf op hetzelfde niveau blijven of lager worden. Volgens het GO jeugd 2012 scoort Ooststellingwerf 5%, terwijl het cijfer voor Fryslân 8% is.

2.3. Eenzaamheid

“Het zich eenzaam” voelen: hierin is, op basis van de beschikbare cijfers, een lichte verbetering te bespeuren. Vaak zal het ‘zich eenzaam’ voelen in combinatie zijn met ‘de effecten van de demografische ontwikkelingen’: de vergrijzing en ontgroening.

- Door het zich vaak eenzaam voelen te bestrijden, versterken wij de maatschappelijke en sociale weerbaarheid van onze inwoners.
- Wij stimuleren de mantelzorg en het vrijwilligerswerk. De nota mantelzorgondersteuning is vastgesteld en een gemeentelijke nota ondersteuning Zorgvrijwilligers is in voorbereiding.
- Het verbeteren van de samenwerking tussen de betrokken organisaties onderling, en met hun vrijwilligers: bijvoorbeeld het netwerk mantelzorg en de zorgvrijwilligers.
- De laagdrempelige toegang van de diverse voorzieningen en activiteiten is een uitgangspunt voor het gemeentelijke beleid.
- Het aantal Ooststellingwerwers van 65 jaar en ouder dat aangeeft ooit depressief te zijn geweest is 26%, terwijl het Fries gemiddelde 27% is (Gezondheidsmonitor 2012). Wij willen minstens op hetzelfde niveau blijven.

2.4. Effecten demografische ontwikkelingen

De samenleving zal te maken krijgen met een bevolkingsopbouw die vergrijst. Samen met de tendens dat deze bevolkingsgroep langer thuis blijft wonen, zal er een groter beroep worden gedaan op de directe omgeving van deze bevolkingsgroep. Dit valt samen en wordt versterkt door de ontwikkeling, dat wonen en zorg nadrukkelijker gescheiden worden.

Willen wij de effecten hiervan goed kunnen opvangen, zullen wij nu al met deze ontwikkelingen rekening moeten houden: deze bevolkingsgroep zal een voor haar toegesneden benadering moeten hebben, ook op het gebied van het gezondheidsbeleid.

Binnen deze ontwikkeling zal in deze periode aan de volgende aspecten de aandacht geschonken worden:

- her- en erkenning van deze groep;
- voorlichting en training;
- ondersteuning van deze mensen en van hen die hen verzorgen.

Eenzaamheid, aandacht voor elkaar, her- en erkenning van deze specifieke bevolkingsgroep zijn accenten die zeker in de eerste periode, 2013-2016 de boventoon voeren. Dit is een zaak van alle inwoners van onze gemeente.

Er zijn onzekerheden over de snelheid en de vorm van de verschillende ontwikkelingen die meespelen bij de demografische veranderingen. Daarom is het moeilijk hier al zeer concrete doelstellingen voor te formuleren.

- De eerste stap zal daarom gericht worden op her- en erkenning van deze kwetsbare doelgroep en de daarmee samenvallende verschijnselen. Daartoe zal er mede door 't Stiploket informatie worden gegeven over bijvoorbeeld verschijnselen die met deze ontwikkeling samen kunnen gaan als dementie etc. De zorginstellingen, als bijvoorbeeld De Friese Wouden, zijn hier al mee gestart.
- Daarnaast zullen, in het verlengde van het gemeentelijke mantelzorgbeleid: ‘Nota mantelzorgondersteuning 2013-2016 mantelzorg, Her- en erkenning!’ 2013; de mantelzorgers, de direct betrokkenen, ondersteund worden.
- Het Netwerk mantelzorg, onder regie van de gemeente, is actief ter ondersteuning van de mantelzorgers.

- In voorbereiding is een nota over de ondersteuning van de zorgvrijwilligers: de mensen die op vrijwillige basis zorg verlenen.

Voor een deel zal dit speerpunt samenvallen met het speerpunt eenzaamheid.

2.5. Kaders in het gemeentelijke beleid

Er zijn een aantal kaders waarbinnen de gemeente met haar gezondheidsbeleid moet opereren: dat is de Kaderstellende nota Wmo beleidsplan 2012-2015, Samen er op af!, maar ook de ontwikkelingen binnen het Centrum voor Jeugd en Gezin en de verdere uitbouw ervan. Dit samen met de drie decentralisaties: participatie, jeugdzorg en de AWBZ: zie hiervoor ook paragraaf 2.5.2.

2.5.1. Accenten

Door de gemeente Ooststellingwerf wordt veel aandacht besteed aan de jeugd: in het beleid en bij de uitvoering daarvan. Dat ligt in de preventieve sfeer: indien wij aan deze doelgroep nu aandacht besteden kunnen wij hen stimuleren een positieve leefstijl ontwikkelen. Voor het bereiken van een dergelijke leefstijl is een integrale aanpak noodzakelijk.

Daarnaast wordt zo veel mogelijk gericht op mensen in de situatie van een lage sociaal economische status (SES: laag inkomen, lage opleiding). Het minimabeleid van de gemeente en het aanbod van het Friesland college met lees- en schrijfcursussen voor volwassenen zijn daar voorbeelden van.

Met de nota Wmo Uitvoeringsprogramma 2012-2016; Samen er op af! is een stevig fundament gelegd voor het integraal benaderen van de beleidsdoelen van de gemeente Ooststellingwerf.

- Er zijn twee centra die meer in de uitvoerende sfeer actief zijn met het integraal benaderen van de meer complexe problemen die onze inwoners tegenkomen. Dit zijn het kernteam van het Centrum voor Jeugd en Gezin en het Sociaal Team. Samenwerking, integraliteit, ketenbenadering en het maatschappelijk belang boven het organisatiebelang stellen (één plan) zijn daar van belang.
- Daarnaast zijn er verschillende beleidsterreinen en projecten die de hier ingang gezette doelstellingen op verschillende wijzen ondersteunen. In de literatuurlijst wordt een korte opsomming gegeven van het gemeentelijke beleid dat raakvlakken heeft met het gezondheidsbeleid. Voorbeelden daarvan zijn het sportbeleid en het beleid ten aanzien van de ondersteuning van mantelzorgers en de zorgvrijwilligers.

2.5.2. Toekomstige ontwikkelingen

Bij de boven beschreven accenten en projecten moet de gemeente rekening houden met de decentralisaties op het sociale domein die op de gemeente afkomen: de Participatiewet, de transitie Begeleiding AWBZ-Wmo en de verschuiving van de Jeugdzorg naar de gemeenten. Het is op dit moment nog onduidelijk in exact welke vorm en met welke effecten deze decentralisaties voor de gemeenten gepaard zullen gaan, wel dat deze met een budgetkorting zullen zijn.

Er is een verschuiving van de aandacht naar de preventie, dat bijdraagt een fittere en gezondere burgers, die weer zijn effect heeft op de opgaven van de gemeente in het sociale domein.

2.5.3. Tenslotte

Voor een compleet beeld moeten nog de volgende ontwikkelingen worden genoemd waarmee de gemeente Ooststellingwerf in haar gezondheidsbeleid rekening mee moet houden.

1. Er is sprake van de 'terugtrekkende' overheid; met meer een regierol.
2. De beperktere budgetten van de gemeente.
3. Er wordt meer gericht op de inzet en de eigen verantwoordelijkheid, initiatief en zelfredzaamheid van de burgers. De burger is zelf in eerste instantie verantwoordelijk.

3. Uitwerking speerpunten 2013-2016

Onderstaand wordt een overzicht gegeven van de vier speerpunten: alcohol en drugs, overgewicht, eenzaamheid en de effecten van de demografische ontwikkelingen. Bij elk speerpunt wordt aangegeven wat er al gedaan wordt en wat in de jaren 2013-2016 gecontinueerd zal worden.

Daarnaast zijn de pagina's van de Wmo-uitvoeringsnota aangegeven; hiermee kan men terugvinden onder welk domein, ambitie en prestatieveld het betreffende onderwerp geschaard kan worden. De Kaderstellende nota 'Wmo beleidsplan 2012-2015; Samen er op af!' en de Wmo-uitvoeringsnota fungeren daarmee als een "paraplunota" voor vele andere nota's.

De derde kolom geeft aan in welke beleidsnota van de gemeente Ooststellingwerf, te vinden in de literatuurlijst, het betreffende onderwerp vastgesteld is.

Alcohol en drugs				
Nr.	Onderwerp	Wmo	Nota	Opmerkingen
1.1.	Preventie lessen gemeente	26		Bovenwettelijk; gericht op het voortgezet onderwijs
1.2.	Aanvullend pakket JGZ	26		Voorlichting alcohol ouder & kind groep 7
1.3.	Voorlichting Scala	26		De stichting scala geeft aandacht aan de voorlichting aan jongeren over het gebruik van alcohol en drugs. Dit is specifiek in het prestatiecontract opgenomen
1.4.	De Nuchtere Fries	26		De gemeente participeert in het project de Nuchtere Fries: een voorlichtings- en publications campagne ter vermindering van (ondoordacht) alcohol gebruik
1.5.	Spreekuur Verslavingszorg NoordNederland	36		Twee keer per week wordt bij Scala spreekuur gehouden

Overgewicht				
Nr.	Onderwerp	Wmo	Nota	Opmerkingen
2.1.	Sportstimulering (Nationaal Actieplan Sport en Beweging)	32	23	Gericht op de jeugd; bewegingsonderwijs op scholen en het versterken van de sportverenigingen
2.2.	Buurtportcoaches	32	23	Vanaf 2012 actief: sportieve buurtactiviteiten en sportlessen op scholen; laagdrempelig
2.3.	Sportfaciliteiten	10, 32	23	Notitie Accommodatie beleid in voorbereiding; maart 2014
2.4.	Voorlichting	37, 41		Scholen: aanbieden van schoolprojecten gezonde voeding 't Stip: verbetering van de voorlichting hierover
2.5.	Iedereen in Beweging	20		Participatie bevorderende conditie verbetering
2.6.	Speelplekkenbeleid	20	22	Nu gericht op de kwaliteiten en veiligheid. Nota Speelplekkenbeleid 2006.
2.7.	30 minuten in beweging	20		Landelijke campagne door de gemeente ondersteund
2.9.	Sportieve activiteiten Scala	10, 32		Het (mede) organiseren door Scala van laagdrempelige sportieve activiteiten; in het prestatiecontract met Scala opgenomen
2.8.	Gemeentelijk minimabeleid	8, 18	12, 13, 14	Ondersteuning minima voor sportieve of culturele activiteiten

Eenzaamheid				
Nr.	Onderwerp	Wmo	Nota	Opmerkingen
3.1.	Gemeentelijk minimabeleid	8, 18	12, 13, 14	Ondersteuning minima voor sportieve of culturele activiteiten
3.2.	Budgetten Dorpsbelangen	14		Versterken sociale cohesie
3.3.	Sociaal- culturele activiteiten Scala	8, 15, 16	11	In het prestatiecontract met Scala opgenomen
3.4.	Professionele kunstbeoefening	8, 15	11	In het bijzonder gericht op de jeugd tot 23 jaar
3.5.	Ondersteuning faciliteiten amateuristische kunstbeoefening	8, 16		In het bijzonder gericht op de jeugd tot 23 jaar
3.6.	Bibliotheken	8, 17	11	In het bijzonder gericht op de jeugd tot 23 jaar
3.7.	Sociale Recreatie	19, 22	5	Nota Mantelzorg ondersteuning, 2013
3.8.	Dagopvang	19, 22	5	Nota Mantelzorg ondersteuning, 2013
3.9.	Preventief huisbezoek	37	5	Vrijwilligersproject, ondersteund door de gemeente, naar de vragen en verlangens van ouderen.
3.10.	't Stip	37, 41		De sociale contacten van de cliënten worden meegenomen in de keukentafelgesprekken.

Demografische ontwikkelingen				
Nr.	Onderwerp	Wmo	Nota	Opmerkingen
4.1.	Steunpunt Waskemeer			Pilot; 2012-2013
4.2.	Inzet Stip	37; 41	5	Trainingen medewerkers bijvoorbeeld: dementie; coördinatie mantelzorg-ondersteuning
4.3.	Signalering	10		Opgenomen in contracten huishoudelijke verzorging
4.4.	Integraal Veiligheidsbeleid	8, 10	7	Signaleren mishandeling, Nota Integraal Veiligheidsbeleid, 2012
4.5.	Preventief huisbezoek	37	5	Vrijwilligersproject, ondersteund door de gemeente, naar de vragen en verlangens van ouderen.
4.6.	Nota Zorgvrijwilligers	19		In voorbereiding
4.7.	Sociale Kaart gemeente Ooststellingwerf	19, 37	5, 15	Nota mantelzorg ondersteuning 2013-2016; in voorbereiding
4.8.	Gemeentelijke website	19, 22	5, 15	Uitgebreide informatie over mantelzorg en mantelzorgondersteuning; in uitvoering
4.9.	Netwerk Mantelzorg Ooststellingwerf	19, 22	5, 15	Nota mantelzorg ondersteuning 2013-2016; in uitvoering;
4.10.	Budget bewustwording Mantelzorgers	19, 22	5, 15	Nota mantelzorg ondersteuning 2013-2016; in uitvoering;
4.11.	Budget ondersteuning Mantelzorgers	19, 22	5, 15	Nota mantelzorg ondersteuning 2013-2016; in uitvoering;

4. Literatuur

1. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport; *Landelijke nota gezondheidsbeleid, Gezondheid dichtbij*; 2011.
2. GGD Fryslân; *Ruimte voor gezondheid; Derde Friese nota gemeentelijk gezondheidsbeleid/deelplan GGD 2013-2016*; 2013.
3. GGD Fryslân, *Gezond opgroeien in Ooststellingwerf 2012. (GO jeugd 2012)*
4. GGD Fryslân, *Gezondheidsmonitor 2012*.
5. Gemeente Ooststellingwerf; *Nota mantelzorgondersteuning 2013-2016 "mantelzorg, Her- en erkenning!"* 2013.
6. Gemeente Ooststellingwerf, *Startnotitie Integraal Jeugdbeleid 2013-2016*, 2013.
7. Gemeente Ooststellingwerf, *Nota Integraal Veiligheidsbeleid 2013-2016*, 2013
8. Gemeente Ooststellingwerf, *Evaluatie Gezondheidsbeleid Ooststellingwerf 2008-2012*, 2013.
9. Gemeente Ooststellingwerf, *Wmo Uitvoeringsprogramma 2012-2016; Samen er op af!*, 2013
10. Gemeente Ooststellingwerf, *Kaderstellende nota Wmo beleidsplan 2012-2015; Samen er op af!*, 2012.
11. Gemeente Ooststellingwerf, *Kunst- & Cultuurnota 2013-2016*; 2012
12. Gemeente Ooststellingwerf, *Richtlijn Maatschappelijke Participatie 2012*, 2012
13. Gemeente Ooststellingwerf, *Verordening Maatschappelijke Participatie Schoolgaande Kinderen 2012*, 2012
14. Gemeente Ooststellingwerf, *Beleidsregels Maatschappelijke Participatie Schoolgaande Kinderen 2012*, 2012
15. Gemeente Ooststellingwerf, *Nota Evaluatie informele zorg 2008-2011, speerpunten 2012-2015*, 2015
16. Gemeente Ooststellingwerf, *De Lokale Educatieve Agenda, 2011-2014*, 2011.
17. Gemeente Ooststellingwerf, *Jaarverslag Centrum Jeugd en Gezin Ooststellingwerf 2011*, 2011.
18. Gemeente Ooststellingwerf, *Notitie cultuureducatie anno 2010*, 2010
19. Gemeente Ooststellingwerf, *Plan van Aanpak 2010-2014, Het jonge kind en de doorgaande lijn in Ooststellingwerf*, 2010.
20. Gemeente Ooststellingwerf, *Beleidsnota Peuterspeelzaalwerk, "Een goed begin is het halve werk"*; 2010.
21. Gemeente Ooststellingwerf; *Uitvoeringsnota 2009-2013 Jeugd, Alcohol en Drugs; "Je krijgt er eens genoeg van!"* 2009.
22. Gemeente Ooststellingwerf; *Notitie Speelbeleid Ooststellingwerf 2007-2017*; 2006.
23. Gemeente Ooststellingwerf, *Uitvoeringsnota Lokaal Stimuleringsbeleid, 2006-2010*, 2006.
24. Nota Sport en beweging 2010-2015 "Zuidoost Friesland in beweging", 2010.

5. Achterliggende stukken

1. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport; *Landelijke nota gezondheidsbeleid, Gezondheid dichtbij*; 2011.
2. GGD Fryslân; *Ruimte voor gezondheid; Derde Friese nota gemeentelijk gezondheidsbeleid/deelplan GGD 2013-2016*; 2013.
3. Gemeente Ooststellingwerf, *Evaluatie Gezondheidsbeleid Ooststellingwerf 2008-2012*, 2013.
4. GGD Fryslân, *Gezond opgroeien in Ooststellingwerf 2012. (GO jeugd 2012)*
5. GGD Fryslân, *Gezondheidsmonitor 2012*.